

# Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XI (2013)

Michał Rogoź

## Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty” (1958–1976)

### Wstęp

Ruch harcerski od początku swojej obecności na polskich ziemiach stanowił dla młodego pokolenia atrakcyjną propozycję kulturalną i rozwojową. Bazując na uniwersalnym pomysle wychowawczym zapożyczonym z Anglii (skauting), przyczyniał się do kształtowania uczuć patriotycznych i emancypacyjnych jeszcze w warunkach braku niepodległości<sup>1</sup>. Zasługi związane z tworzeniem państwa po I wojnie światowej dodały polskiemu harcerstwu swoistej szlachetności, podnosząc w społeczeństwie jego symboliczną rangę. Utworzony w 1918 r. Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) był przez kolejne dziesięciolecia najważniejszą organizacją młodzieżową w Polsce<sup>2</sup>, rozwijającą program wychowania w służbie społecznej i narodowej<sup>3</sup>.

Ruch harcerski wpływał na rozwój określonej oferty wydawniczej skierowanej początkowo głównie do instruktorów prowadzących zajęcia z dziećmi i młodzieżą, a z biegiem czasu również do szeregowych członków i sympatyków tej organizacji<sup>4</sup>. Przygotowywane materiały poruszały coraz szersze spektrum tematyczne, realizując zasadniczo 5 podstawowych funkcji: organizacyjną, propagandową, poznaw-

---

<sup>1</sup> E. Głowacka-Sobiech, *Harcerstwo polskie w latach 1944–1956*, [w:] *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944–1956*, red. E. Walemander, Lublin 2002, s. 289–298.

<sup>2</sup> B. Hildebrandt, *Polskie organizacje młodzieżowe w XIX i XX wieku. Zarys historii*, Warszawa 1986, s. 89.

<sup>3</sup> Tradycję niepodległościową kontynuowano w czasie okupacji hitlerowskiej (Szare Szeregi). Por. *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, red. Z. J. Bolek i in. oprac. C. Kozłowski, Warszawa 1971, s. 107–110.

<sup>4</sup> Pierwsze pismo skautowe „Harcerz” powstało w 1911 r. we Lwowie jako skromny dodatek do periodyku „Hasła Filareckie”; niedługo później powstał dwutygodnik „Skaut” ukazujący się z przerwami w latach 1911–1939. Por. K. Koźniewski, *Ognie i ogniska*, Warszawa 1961, s. 12; Centralny Katalog Czasopism Polskich (dokument elektroniczny, tryb dostępu: <http://mak.bn.org.pl/>). Z kolei w 1911 r. z inicjatywy Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich wyszła we Lwowie książka Andrzeja Małkowskiego *Scouting jako system wychowania młodzieży* odwołująca się do pracy *Scouting for boys* R. Baden-Powella (1908).

czą, wychowawczą i rozrywkową<sup>5</sup>. Zainteresowanie publikacją książek o tematyce harcerskiej wykazywały m.in. stowarzyszenia społeczne, takie jak Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” czy Towarzystwo Szkoły Ludowej. Powstawały także lokalne inicjatywy wydawnicze realizowane pod patronatem poszczególnych hufców i chorągwi. W latach 30. utworzono Harcerskie Biuro Wydawnicze „Na Tropie”, któremu powierzono edycję książek i czasopism skautowych<sup>6</sup>. Kontynuowało ono swoją działalność w pierwszych latach po II wojnie światowej.

W założeniach skautingu i wyrosłe z niego harcerstwo były ruchami apolitycznymi, ukierunkowanymi na kształtowanie u młodzieży określonych cech społecznych, umysłowych i wolicjonalnych. Warto jednak podkreślić, że ze względu na specyfikę polskiej rzeczywistości społecznej program ideologiczny rodzimej organizacji oscylował pomiędzy wolnością i autonomią jednostki a zniewoleniem i podporządkowaniem aktualnej polityce<sup>7</sup>. Jeszcze przed II wojną światową harcerstwo stało w obliczu rywalizacji pomiędzy dwoma obozami politycznymi, a co za tym idzie odmiennymi wizjami światopoglądowymi – endecji i sanacji<sup>8</sup>. Po 1945 r. wyraźnie zaznaczył się konflikt między piłsudczykowską tradycją narodową, nawiązującą również do działalności Armii Krajowej, a nową wizją historii propagowaną przez oficjalne organy władzy. W tym kontekście za szczególnie trudny należy uznać okres pierwszej połowy lat 50., kiedy to ZHP został całkowicie podporządkowany Związkowi Młodzieży Polskiej (ZMP)<sup>9</sup>. Oznaczało to likwidację wszelkich tradycyjnych programów społecznych i wychowawczych, rezygnację z licznej grupy dawnych instruktorów oraz przekształcenie całej symboliki przedwojennego harcerstwa na wzór istniejącej w Związku Radzieckim organizacji pionierskiej<sup>10</sup>. Taki stan rzeczy trwał do 1956 r., kiedy to podjęto decyzję o usamodzielnieniu się ZHP i nadaniu mu charakteru masowej, świeckiej organizacji młodzieżowej. Pomimo uzyskania pewnych możliwości nawiązywania do przedwojennej tradycji tej organizacji nastąpiły niekorzystne zmiany w jej strukturze oraz w skodyfikowanym prawie harcerskim, które musiało być siłą rzeczy dostosowane do wymogów nowej rzeczywistości, a w szczególności do założeń ideologicznych i wychowawczych socjalistycznego ustroju. Uzyskany po przełomie październikowym 1956 r. pewien zakres autonomii oraz następujące szybko umasowienie harcerstwa<sup>11</sup> przyczyniły się

---

<sup>5</sup> Por. M. Szulczewski, *Prasa i społeczeństwo. O roli i funkcjach prasy w społeczeństwie socjalistycznym*, Warszawa 1964, s. 47–57.

<sup>6</sup> W. Śliwerski, *Wydawcy gorszego Boga*, Kraków 2011, s. 13–16.

<sup>7</sup> J. Homplewicz, *Autonomia i zniewolenie harcerstwa wobec jego istoty i metodyki pracy*, [w:] *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944–1956*, op. cit., s. 321–328.

<sup>8</sup> B. Hildebrandt, *Polskie organizacje młodzieżowe w XIX i XX wieku...*, op. cit., s. 91–92.

<sup>9</sup> K. Persak, *Odrodzenie harcerstwa w 1956 roku*, Warszawa 1996, s. 51–52.

<sup>10</sup> M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006, s. 259–261.

<sup>11</sup> Według danych posiadanych przez Komendę Główną ZHP w latach 60. do harcerstwa należało około 20% młodzieży w wieku szkolnym. Por. W. Kinecki, rozm. przepr. K. Koźniewski, *Na horyzoncie: dwa miliony...*, „Polityka” 1964, nr 20, s. 6–7.

do powstawania i rozwijania szeregu inicjatyw społeczno-wychowawczych, w tym również związanych z działalnością wydawniczą nastawioną przede wszystkim na zaspokajanie potrzeb rozrastającej się organizacji.

### **Powstanie, organizacja i wewnętrzna struktura Wydawnictwa Harcerskiego**

W dniu 17 września 1958 r. Główna Kwatera ZHP podjęła uchwałę o utworzeniu wydawnictwa<sup>12</sup>. Celem jego działalności było: „redagowanie, wydawanie oraz zbyt pozycji metodycznych i instruktażowych materiałów repertuarowych czasopism i innych tytułów książkowych w zakresie potrzeb ZHP oraz podejmowanie innych zleconych prac wydawniczych dla potrzeb harcerstwa”<sup>13</sup>. Powstałe przedsiębiorstwo przejęło funkcje wydawnicze działających wcześniej w tym zakresie podmiotów, takich jak: Harcerska Służba Informacyjna czy Dział Wydawnictw Centralnej Składnicy Harcerskiej<sup>14</sup>. Powołanie do życia Wydawnictwa Harcerskiego stanowiło jeden z etapów właściwego dla gospodarki nakazowo-rozdzielczej procesu porządkowania i centralizacji rynku książki poprzez tworzenie instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie poszczególnych jego sektorów. Warto jednak zauważyć, że w tym przypadku zamierzony efekt nigdy nie został w pełni osiągnięty, gdyż publikacje związane z harcerstwem ukazywały się również nakładem innych oficyn, takich jak „Śląsk”, „Iskry”, „Sport i Turystyka”, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Wydawnictwo Morskie, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych<sup>15</sup>.

Do 30 czerwca 1965 r. Wydawnictwo Harcerskie podlegało bezpośrednio Centralnej Składnicy Harcerskiej, która stanowiła komórkę organizacyjną ZHP<sup>16</sup>, jednak od samego początku przedsiębiorstwo to miało swoją własną księgowość i pozostawało na wewnętrznym rozrachunku gospodarczym<sup>17</sup>. W pierwszych latach znaczna część prac redakcyjnych wykonywana była przez pracowników pozaetatowych w ramach umów-zleceń<sup>18</sup>. Zarządzane przez dyrektora wydawnictwo skła-

---

<sup>12</sup> Kilka miesięcy wcześniej uzyskano z Ministerstwa Kultury i Sztuki stosowną koncepcję na prowadzenie tego typu działalności (zezwoenie nr 224/W/58). Por. *Protokół rewizji finansowo-księgowej z dnia 21 listopada 1966 roku*, Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], *Wydawnictwo Harcerskie Horyzonty* [dalej: WHH], sygn. 1/22, s. 315.

<sup>13</sup> *Protokół rewizji finansowo-księgowej z dnia 15 grudnia 1967 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 197.

<sup>14</sup> *Analiza działalności Wydawnictwa Harcerskiego za rok 1960*, AAN, WHH, sygn. 1/8, s. 13.

<sup>15</sup> J. Maruszewski, *X lat Wydawnictwa Harcerskiego*, [w:] *Katalog Jubileuszowy Wydawnictwa Harcerskiego 1958–1968*, Warszawa 1968, s. 21.

<sup>16</sup> *Pismo Wydawnictwa Harcerskiego do Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Śródmieście z dnia 18 stycznia 1967 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 241–242.

<sup>17</sup> *Orzeczenie biegłego Janusza Kostrzewy [...] o prawidłowości sprawozdania finansowego za rok 1959 przedsiębiorstwa Centralna Składnica Harcerska Wydawnictwo Harcerskie z dni 7 kwietnia 1960 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/7, s. 42.

<sup>18</sup> *Wyjaśnienia do protokołu zbiorczego Najwyższej Izby Kontroli z lipca 1960 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 286–290. Taka współpraca wpływała pozytywnie, m.in. na szatę graficzną czasopism: „Harcerstwo” (z J. Rockim) oraz „Zuchowe Wieści” (z G. Wdowickim). Wy-

dało się z następujących działów: redakcji książkowej, redakcji czasopism, działu technicznego, działu handlowego, księgowości, sekretariatu wraz z kancelarią oraz magazynu wysyłkowego<sup>19</sup>. Od 1 lipca 1965 r. wyłączono z zarządu CSH komórkę pod nazwą Związek Harcerstwa Polskiego Biuro Turystyczno-Wydawnicze, której podporządkowano Wydawnictwo Harcerskie wspólnie z Agendą Turystyczną ZHP<sup>20</sup>. W dalszym okresie współpraca między Wydawnictwem Harcerskim a Centralną Składnicą Harcerską stanowiła przedmiot dodatkowych uregulowań o tyle istotnych, że placówki Składnicy pozostawały jednym z głównych kanałów dystrybucyjnych dla edytowanych tu książek<sup>21</sup>.

W 1970 roku nastąpiła zmiana nazwy oficyny na Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty”, co wiązało się ze stopniowym poszerzaniem profilu edytorskiego. Zgodnie z nową koncesją przyznaną przez Ministra Kultury i Sztuki w dniu 28 lipca 1970 r. przedsiębiorstwu temu powierzono:

Wydawanie literatury programowo-metodycznej, instruktażowej i repertuarowej w zakresie potrzeb i kierunków działania ZHP, wydawanie przeznaczonej dla harcerzy i młodzieży w wieku szkolnym literatury służącej kształtowaniu aktywnych postaw społecznych i ideowo-moralnych, pogłębianiu wiedzy społecznej, rozwijaniu pożytecznych zainteresowań, a także zaspokajanie potrzeb wydawniczych ZHP w zakresie druków organizacyjnych – zgodnie z zatwierdzonymi przez Ministerstwo Kultury i Sztuki planami tytułowymi<sup>22</sup>.

Dokument ten stanowił prawne usankcjonowanie podjętych już wcześniej działań zmierzających do kształtowania wydawnictwa specjalizującego się w publikacjach dla czytelników w wieku 12–15 lat<sup>23</sup>. Zgodnie z panującą w owym czasie tendencją do ideologizowania procesu wychowania młodego pokolenia, główny nacisk położono na rozwój literatury społeczno-politycznej. Konsekwencją poszerzenia

---

*jaśnienia do protokołu z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego za rok 1961 oraz rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1961 roku, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 221.*

<sup>19</sup> Ibidem.

<sup>20</sup> Zapewne chciano tym sposobem zmniejszyć kwotę podatku obrotowego, korzystając z przysługujących ZHP ulg, jednak organy kontroli skarbowej uznawały tę sytuację za niejednoznaczną w aspekcie prawnym. Por. *Pismo Wydawnictwa Harcerskiego do Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej z 2 grudnia 1966 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 257–259; Pismo Wydawnictwa Harcerskiego do Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Śródmieście z dnia 18 stycznia 1967 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 241–242; Pismo Ministerstwa Finansów Departament Podatków i Opłat z dnia 12 stycznia 1967 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 248–250.*

<sup>21</sup> *Porozumienie między Wydawnictwem Harcerskim „Horyzonty” a Zarządem Centralnej Składnicy Harcerskiej z dnia 14 stycznia 1975 roku, AAN, WHH, sygn. 1/2, s. 3–6; Protokół kontroli działalności gospodarczej przeprowadzony w Wydawnictwie Harcerskim „Horyzonty” z dnia 31 marca 1972 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 32–33.*

<sup>22</sup> Ibidem, s. 20.

<sup>23</sup> Mającego stanowić pośrednie ogniwo między repertuarem „Naszej Księgarni” adresowanym przede wszystkim do dzieci w wieku 3–12 lat a ofertą „Iskier” skierowaną do starszej młodzieży.

profilu wydawniczego był stopniowy wzrost nakładów, zwiększenie zatrudnienia oraz zmiany w organizacji wewnętrznej. W latach 70. pracowało tu na etacie ponad 50 osób<sup>24</sup>, a więc blisko dwukrotnie więcej niż na początku lat 60.<sup>25</sup> Stopniowo następowała reorganizacja struktury wewnętrznej, m.in. w 1973 r. powstała nowa komórka zajmująca się planowaniem procesu wydawniczego oraz zarządzaniem sprawami kadrowymi<sup>26</sup>. W 1976 r. działały następujące redakcje: Inspiracji Wolnego Czasu i Literatury Popularno-Naukowej<sup>27</sup>, Literatury Harcerskiej i Społeczno-Pedagogicznej, Literatury Społeczno-Politycznej i Ideowo-Wychowawczej, Literatury Pięknej i Reportaży oraz poszczególnych czasopism<sup>28</sup>. Prowadzenie zakrojonej na szerszą skalę działalności edytorskiej było utrudnione z uwagi na problemy w zakresie pozyskiwania do współpracy cieszących się popularnością autorów i ilustratorów oraz posiadających odpowiednie doświadczenie redaktorów, co pozostawało w ścisłym związku z niską rentownością przedsiębiorstwa<sup>29</sup>.

Siedziba wydawnictwa mieściła się w Warszawie przy ulicy Konopnickiej 6. W budynku tym (należącym niegdyś do młodzieżowej organizacji YMCA) znajdowała się także Kwatera Główna ZHP oraz komórka zarządzająca oficyną z ramienia związku, czyli wspomniane już Biuro Turystyczno-Wydawnicze<sup>30</sup>. Przedsiębiorstwo posiadało trzy magazyny: główny – mieszczący się na ul. Konopnickiej 6, który prowadził bieżącą sprzedaż<sup>31</sup>, oraz dwa dodatkowe – w Śródmieściu (ul. Polna 34) i na Targówku (ul. Księcia Ziemowita 51a), gdzie składano większą część nakładów,

---

<sup>24</sup> Program Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” na lata 1975–1979, AAN, MAW, sygn. 2/22, s. 197.

<sup>25</sup> Protokół z lustracji Wydawnictwa Harcerskiego z dnia 12 czerwca 1963 roku, AAN, WHH, 1/21, s. 135.

<sup>26</sup> O częściowej realizacji wniosków zawartych w protokole pokontrolnym z 23 stycznia 1973 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 11–13.

<sup>27</sup> Należy zauważyć, że przynajmniej okresowo redakcja ta była podzielona na dwie oddzielne komórki poświęcone literaturze hobbystycznej i literaturze postaw. Protokół nr 14 z posiedzenia dyrekcji WH „Horyzonty” z dnia 5 sierpnia 1974 roku, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 132.

<sup>28</sup> Informacja biegłego Jerzego Małkiewicza o przebiegu badania sprawozdania finansowego, weryfikacji wyniku finansowego i jego podziału oraz wskaźników specjalnych z dnia 24 marca 1976 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 15.

<sup>29</sup> Było to konsekwencją wysokiej kosztochłonności powstających tu książek wymagających dużych nakładów pracy redakcyjnej, drukowanych w stosunkowo niewielkiej liczbie egzemplarzy i względnie rzadko wznawianych. Por. Wyjaśnienia do protokołu z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego za rok 1961 oraz rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1961 roku, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 221; Protokół nr 1/74 z posiedzenia dyrekcji WH „Horyzonty” z dnia 7 stycznia 1974 roku, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 76–79; Protokół nr 5/74 z posiedzenia dyrekcji WH „Horyzonty” z dnia 11 kwietnia 1974 roku, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 93–95.

<sup>30</sup> J. P. Gawlik, *Tropy i piosenki*, „Życie Literackie”, 1966, nr 3, s. 9. Kierownikiem tej komórki był Ireneusz Borkowski.

<sup>31</sup> Wyjaśnienia do protokołu z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego za rok 1961 oraz rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1961 roku, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 221.

a także tytuły trudno zbywalne<sup>32</sup>. Oficyna nie posiadała natomiast własnych magazynów papieru<sup>33</sup>.

W swojej kilkunastoletniej historii Wydawnictwo Harcerskie miało 4 dyrektorów. Warto nadmienić, że od 1965 r. stanowisko to było powiązane z funkcją redaktora naczelnego<sup>34</sup>. W latach 1958–1961<sup>35</sup> oficyną kierował Jan Kinast związany z harcerstwem od lat 30., drużynowy konspiracyjnych Szarych Szeregów, więzień obozu koncentracyjnego w Auschwitz, aktywny działacz powojennego ZHP – zastępca Naczelnika Harcerstwa (1959–1962), członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1959–1964)<sup>36</sup>.

Od 1962 do 1972 r. stanowisko dyrektora piastował Janusz Maruszewski. W tym czasie był także członkiem władz ZHP. W roku 1971 otrzymał nominację na harcmistrza Polski Ludowej<sup>37</sup>. Z uwagi na fakt, że Janusz Maruszewski był dyrektorem przez 10 lat, należy uznać go za osobę, która w największym stopniu wpłynęła na profil wydawniczy placówki. Przyczynił się do wypromowania cieszącego się olbrzymią popularnością komiksu *Tytus, Romek i A'Tomek* autorstwa Henryka Chmielewskiego. Za jego kadencji nawiązano współpracę z podobnymi placówkami funkcjonującymi w ZSRR, NRD i Czechosłowacji. Kształtował on wizerunek kierowanej przez siebie oficyny, udzielając licznych wywiadów prasowych oraz publikując artykuły przedstawiające jej profil i plany dalszego rozwoju. Lansował koncepcję powiązania publikacji z życiem harcerskim za pomocą masowych akcji społecznych, np. Lata Nieobozowego czy Klubu Zorro<sup>38</sup>. Pomimo że nie posiadał wyższego wykształcenia<sup>39</sup>, to jednak, korzystając z praktycznych doświadczeń w zakresie działalności w strukturach organizacji harcerskiej (w czasie II wojny światowej był członkiem batalionu „Zośka”), umiejętnie kierował powierzonym mu przedsiębiorstwem. Od połowy 1972 r. funkcję dyrektora pełnił przez kilka miesięcy Mieczysław

---

<sup>32</sup> *Protokół z przeprowadzonej kontroli Ksiąg z dnia 25 listopada 1966 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 265.

<sup>33</sup> Przechowywany był we współpracujących z nią drukarniach. Por. *Protokół z lustracji Wydawnictw Harcerskich z dnia 12 czerwca 1963 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 142.

<sup>34</sup> *Protokół rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w Wydawnictwie Harcerskim z dnia 15 grudnia 1967 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 195.

<sup>35</sup> Przy czym formalna nominacja na dyrektora naczelnego nastąpiła z dniem 1 stycznia 1959 r. Por. *Orzeczenie biegłego Janusza Kostrzewy [...] o prawidłowości sprawozdania finansowego za rok 1959 przedsiębiorstwa CSH Wydawnictwo Harcerskie z dnia 7 kwietnia 1960 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/7, s. 42–43.

<sup>36</sup> Z pracy w wydawnictwie przeszedł do dyplomacji, zajmował kolejno stanowisko ambasadora w Brazylii (lata 70.), wiceministra spraw zagranicznych (1984–1987) oraz ambasadora w Stanach Zjednoczonych Ameryki (1987–1990). Por. O. Fietkiewicz, *Materiały do harcerskiego słownika biograficznego*, „Harcerstwo” 1995, nr 3, s. 67.

<sup>37</sup> *Ibidem*, s. 94.

<sup>38</sup> J. Maruszewski, *X lat Wydawnictwa Harcerskiego*, [w:] *Katalog jubileuszowy 1958–1968*, Warszawa 1968, s. 34–46.

<sup>39</sup> *Protokół kontroli Wydawnictwa Harcerskiego CSH z dnia 20 lipca 1960 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 316.

Siemieński<sup>40</sup>. Pod koniec tegoż roku na stanowisko to powołano Jerzego B. Klime, dziennikarza związanego z ruchem harcerskim<sup>41</sup>.

### Działalność edytorska i promocyjna

Oficina wydawała książki, czasopisma oraz wszelkiego typu materiały organizacyjne związane z harcerstwem (brozury, foldery, plakaty, druki akcydensowe). W ciągu 18 lat wydano ponad 650 książek o całkowitym nakładzie przekraczającym 16 mln egzemplarzy<sup>42</sup>.

Najbardziej dynamiczny rozwój działalności wydawniczej przypada na lata 70. (zob. tab. 1.). Rocznie ukazywało się wówczas kilkadziesiąt tytułów w łącznym nakładzie wynoszącym od kilkuset tysięcy do ponad 2 milionów egzemplarzy (w 1975 r.). W porównaniu do potentata rynku literatury dla dzieci i młodzieży, jakim była wówczas „Nasza Księgarnia”, wartości tych nie można jednak uznać za imponujące. Aktywność edytorska była w dużym stopniu stymulowana potrzebami rynku, konkurencją innych oficyn, a w warunkach gospodarki nakazowo-rozdziałczej także przydziałami papieru oraz dostępem do bazy poligraficznej. Na podstawie przytoczonych w tabeli 1. danych można wyróżnić 3 etapy rozwoju Wydawnictwa Harcerskiego. Do początku lat 60. rosła liczba tytułów oraz nakłady. Potem nastąpił okres stabilizacji (1963–1970). Produkcja roczna wynosiła wówczas średnio dwadzieścia kilka tytułów ukazujących się w łącznym nakładzie kilkuset tysięcy egzemplarzy. W latach 1971–1976 nastąpił wyraźny wzrost zarówno w zakresie liczby tytułów (41 do 50), jak i nakładów, które w skali rocznej oscylowały między 1 a 2,5 mln egzemplarzy.

**Tab. 1.** Książki Wydawnictwa Harcerskiego w latach 1958–1976

Rok	Tytuły	Arkusze wyd.	Nakład w tys. egz.	Rok	Tytuły	Arkusze wyd.	Nakład w tys. egz.
1958	2	brak danych	14	1968	30	206,2	537,9
1959	32	brak danych	434	1969	29	177,3	708
1960	37	brak danych	616	1970	31	226,9	727,5
1961	39	158,1	508,7	1971	41	299,9	1087,9
1962	45	174,9	681,7	1972	55	415,8	1485,7
1963	30	173,1	445,2	1973	47	423,6	1489,8
1964	24	138,8	361,2	1974	42	284,8	1764,1
1965	17	102,2	316,7	1975	50	365,2	2470,6
1966	24	181,5	414,1	1976	50	376,9	1934,1
1967	28	207,2	509,8				

Źródło: „Ruch Wydawniczy w Liczbach” za lata 1958–1976

<sup>40</sup> *Pismo Pełniącego obowiązków Dyrektora Redaktora Naczelnego do Głównej Kwatery ZHP z dnia 28 lipca 1972 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 15.

<sup>41</sup> Był zbieraczem i miłośnikiem znaczków pocztowych, co znalazło odzwierciedlenie w jego późniejszej działalności jako redaktora naczelnego czasopisma „Filatelista” (w latach 1981–1993).

<sup>42</sup> Dane za „Ruchem Wydawniczym w Liczbach”. W statystyce tej nie uwzględniono licznych druków wewnętrznych.

Z zachowanych dokumentów wynika, że bardzo często proszono autorów o zmniejszanie objętości przyjętych już utworów, co nie było w pełni zgodne z obowiązującymi przepisami prawa autorskiego<sup>43</sup>. Nieregularność w dostawach papieru wymuszała, zwłaszcza w późniejszych latach działalności, zmiany planów wydawniczych<sup>44</sup>. Starano się wprowadzać racjonalizację polityki nakładowej na podstawie szacunkowego zapotrzebowania przeprowadzanego wewnątrz organizacji harcerskiej<sup>45</sup>. Ustalano w tym względzie przeciętny czas rotacji poszczególnych tytułów, jednak wiele starszych pozycji zalegało w magazynach pomimo stosowania aktywnych metod dystrybucji (intensyfikacja reklamy, rozszerzanie sieci sprzedaży)<sup>46</sup>. W początku lat 60. średnie nakłady kształtowały się na poziomie 7,5 do 12,5 tys. egz., a jedynie książki z serii „Zrób to Sam” wydawane były w nieco większej liczbie egzemplarzy. Wyraźnym impulsem rozwojowym stała się zmiana profilu wydawniczego połączona z modyfikacją nazwy oficyny w 1970 r. Korzystny wpływ miał też wyż demograficzny i rosnąca popularność organizacji harcerskiej. Nic więc dziwnego, że przeciętny nakład książek wzrósł w latach 70. do około 40 tysięcy egzemplarzy.

Wydawnictwo korzystało ze zróżnicowanych kanałów dystrybucji. Naturalnym odbiorcą repertuaru był sam Związek Harcerstwa Polskiego. W zamyśle publikacje docierać miały zarówno do Głównej Komendy, jak i do niższych szczebli organizacji (chorągwi, hufców, drużyn). Początkowo prowadzono przede wszystkim wysyłkową sprzedaż książek oraz korzystano z sieci sklepów Centralnej Składnicy Harcerskiej<sup>47</sup>. Czasopisma rozprowadzano za pośrednictwem prenumeraty. Wydawnictwu powierzano edytorskie opracowanie regulaminów, okólników, a nawet druków akcydensowych w postaci książeczek harcerskich, kalendarzyków, rozmaitych niezbędnych przydatnych w obozowej działalności. Oficyna działała niejednokrotnie na rzecz branżowych podmiotów, takich jak Biuro Zagranicznej Turystyki Młodzieży, Hotel Turystyczny „Druh” czy Dyrekcja Naczelna Centralnej Składnicy Harcerskiej<sup>48</sup>. Niektóre książki powstawały na wyraźne zlecenie władz zwierzchnich, np. w 1973 r. poza kolejnością ukazał się z inicjatywy GK ZHP album o Fromborku, a z inspiracji Ministerstwa Oświaty i Wychowania podręcznik dla

---

<sup>43</sup> *Uwagi o niektórych aspektach pracy Wydawnictwa Harcerskiego*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 50.

<sup>44</sup> Por. *Protokół nr 9/76 z posiedzenia dyrekcji Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” z dnia 16 czerwca 1976 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 257–258.

<sup>45</sup> Por. *Analiza działalności Wydawnictwa Harcerskiego za rok 1960*, AAN, WHH, sygn. 1/8, s. 4–5.

<sup>46</sup> *Ibidem*, s. 6–7. Por. też *Pismo Dyrektora Naczelnego do Dyrekcji Naczelnej CSH z dnia 29 czerwca 1963 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 131–132.

<sup>47</sup> Jednak instytucja ta wydawała się nie być zainteresowana dystrybucją niektórych przygotowanych przez Wydawnictwo Harcerskie tytułów. Por. *Pismo Dyrektora Naczelnego do Dyrekcji Naczelnej CSH z dnia 29 czerwca 1963 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 129–134.

<sup>48</sup> *Protokół rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w przedsiębiorstwie działającym pod nazwą Centralna Składnica Harcerska z dnia 17 listopada 1964 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 13.



wychowawców placówek rekreacyjnych<sup>49</sup>. Z taką służebną działalnością związana była strategia przekazywania stosunkowo dużej liczby gratisów, co przy niskich nakładach generowało względnie wysokie koszty<sup>50</sup>. W kontekście dzisiejszych realiów gospodarki wolnorynkowej zaskakująca może się wydać złożona na początku lat 60. deklaracja, że „działalność Wydawnictwa Harcerskiego nie jest nastawiona na osiąganie zysku”<sup>51</sup>. Nadwyżkę uzyskaną ze sprzedaży najbardziej rentownych tytułów przeznaczano na dotowanie produkcji niskonakładowej, zwłaszcza książek potrzebnych w pracy organizacji, szczególnie ważnych w aspekcie ideowo-wychowawczym<sup>52</sup>. Zysków nie przynosiło czasopismo „Harcerstwo”, którego cena została ustalona poniżej kosztów produkcji<sup>53</sup>. Stopniowo w kolportażu wzrastała rola „Domu Książki” oraz „Ruchu”<sup>54</sup>. Z firmami tymi podpisano umowy komisowe<sup>55</sup>.

Dążąc do zwiększenia poziomu sprzedaży, stosowano różnorodne formy promocji. Okresowo wydawano spisy informujące o drukach organizacyjnych i czasopismach, dołączając stosowne arkusze zamówień. Co roku wychodził też katalog Wydawnictwa Harcerskiego zawierający wykaz najnowszych publikacji wraz z ich krótkimi rekomendacjami. Notki na temat poszczególnych książek przesyłano do stołecznych dzienników, zamieszczano też reklamy w czasopismach własnych oraz w „Świecie Młodych”<sup>56</sup>. Uczestniczono w ogólnopolskich kiermaszach i targach książki, organizowano też własne imprezy promocyjne. W lecie 1967 r. przeprowadzono sprzedaż objazdową na obozach harcerskich, co wpłynęło nie tylko na wzrost sprzedaży, ale umożliwiło nawiązanie bezpośrednich kontaktów

---

<sup>49</sup> *O częściowej realizacji wniosków zawartych w protokole pokontrolnym, 23 stycznia 1973*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 13.

<sup>50</sup> *Wyjaśnienie do protokołu z przeprowadzonej pełnej rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1962 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 152–153; *Protokół z lustracji Wydawnictw Harcerskich z dnia 12 czerwca 1963 roku*, ibidem, s. 141.

<sup>51</sup> *Wyjaśnienie do protokołu z przeprowadzonej pełnej rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1962 roku*, op. cit., s. 157.

<sup>52</sup> *Analiza ekonomiczna działalności Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” za rok 1974*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 53–54; *Sprawozdanie z przebiegu realizacji zaleceń pokontrolnych z dnia 17 czerwca 1970 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 85.

<sup>53</sup> Por. *Plan techniczno-ekonomiczno-finansowy na rok 1973. Pismo z dnia 12 stycznia 1973 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/3, s. 40. Warto nadmienić, że zainteresowana edycją Komenda Główna ZHP uważała, że pismo o charakterze powszechnym było wydawane w zbyt niskim nakładzie przypominającym naukowy periodyk specjalistyczny. Por. W. Kinecki, rozm. przepr. K. Koźniewski, *Na horyzoncie: dwa miliony...*

<sup>54</sup> Z zestawienia danych za lata 1974–1975 wynika, że udział tego kanału dystrybucji wynosił około 70%. *Analiza ekonomiczna działalności Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” za rok 1975*, AAN, WHH, sygn. 1/20, s. 47.

<sup>55</sup> Por. *Protokół z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego za rok 1961 oraz rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1961 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 257; *Wyjaśnienie do protokołu z przeprowadzonej pełnej rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia 1962 do 31 grudnia 1962*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 155.

<sup>56</sup> *Protokół rewizji finansowo-księgowej przeprowadzonej w Wydawnictwie Harcerskim z dnia 15 grudnia 1967 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 221.

z odbiorcami. W 1968 r. aktywnie włączono się w obchody Dni Książki, organizując w Kielcach seminarium naukowe poświęcone roli literatury społeczno-politycznej w wychowaniu młodego pokolenia<sup>57</sup>. Od tego też czasu ta cykliczna impreza kulturalna na stałe zagościła w kalendarzu Wydawnictwa Harcerskiego. Częste spotkania w „terenach” były okazją do propagowania książek i czasopism w ośrodkach prowincjonalnych<sup>58</sup>. W roku 1973 z okazji 15-lecia oficyny zorganizowano wspólnie z Komendą Główną ZHP i redakcją tygodnika „Na przełaj” kiermasz i festyn czytelnicy w Zielonej Górze w miejscowym Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki<sup>59</sup>. Rok później Wydawnictwo Harcerskie wzięło udział w Dniach Literatury dla Młodych na Lubelszczyźnie<sup>60</sup>. Zachęcając do rozwijania własnej twórczości, organizowano konkursy literackie<sup>61</sup>. Ważną formą promocji były spotkania autorskie<sup>62</sup>. Kierownictwu wydawnictwa bardzo zależało na współpracy z zawodowymi pisarzami, którzy mogliby przyczynić się do budowania prestiżu firmy. Warto zauważyć, iż znaczna część ukazujących się publikacji była tworzona przez praktyków związanych z ruchem harcerskim, oświatą i wychowaniem, niemających jednak większego doświadczenia w zakresie pisania książek. Sytuacja ta wymagała bliskiej współpracy między autorem i redaktorem, co znacząco zwiększało koszty i przyczyniało się do powstawania opóźnień<sup>63</sup>. Pewnym ograniczeniem była też przyjęta zasada podpisywania umowy z autorem tylko na konkretny tytuł, co utrudniało podejmowanie długotrwałej współpracy z renomowanymi pisarzami<sup>64</sup>.

Widocznym mankamentem książek Wydawnictwa Harcerskiego była ich uboga szata graficzna. Przez wiele lat nie udało się obsadzić stanowiska technika-grafika. Dlatego też zatrudniano w niepełnym wymiarze godzin doradcę plastycznego odpowiedzialnego za ustalanie z zainteresowanymi redakcjami formy graficznej

---

<sup>57</sup> J. Maruszewski, *O literaturę światopoznawczą dla nastolatków*, „Przegląd Księgarski i Wydawniczy” 1969, nr 1, s. 2.

<sup>58</sup> *Protokół z posiedzenia dyrekcji Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” z dnia 1 grudnia 1975 roku*, AAN, WHH, 1/1, s. 210–211. Ze względu na masowy charakter organizacji harcerskiej macierzyste Wydawnictwo często patronowało niewielkim festynom odbywającym się nawet w małych miejscowościach. Por. *Protokół nr 7/74 z posiedzenia dyrekcji Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” z dnia 7 maja 1974 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 99–100.

<sup>59</sup> *To były dni!*, „Gazeta Zielonogórska” 1973, nr 282, s. 6.

<sup>60</sup> *Protokół nr 7/74 z posiedzenia dyrekcji Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” z dnia 7 maja 1974 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 100.

<sup>61</sup> Por. *Protokół nr 9/76 z posiedzenia dyrekcji Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” z dnia 16 czerwca 1976 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 259; *Kronika literacka i wydawnicza*, „Nowe Książki” 1970, nr 14, s. 894.

<sup>62</sup> *Protokół nr 12/76 z posiedzenia dyrekcji w dniu 11 września 1976 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/1, s. 276–277.

<sup>63</sup> Por. *Wyjaśnienia do protokołu z przeprowadzonej pełnej rewizji dokumentalnej za okres od 1 stycznia 1963 roku do 30 czerwca 1964 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/21, s. 8; *Pismo Dyrektora Naczelnego do Biura Turystyczno-Wydawniczego ZHP z dnia 23 lutego 1970 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 106.

<sup>64</sup> *Sprawozdanie z przebiegu realizacji zaleceń pokontrolnych z dnia 5 maja 1970 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 88.

publikacji, wycenę tego typu zleceń i kooperację z profesjonalnymi ilustratorami<sup>65</sup>. Dodatkowym problemem był brak własnej drukarni, zmuszający do trudnej współpracy z placówkami zewnętrznymi działającymi na rynku poligrafii. Książki drukowano zazwyczaj w wojskowych zakładach poligraficznych w Gdyni i Łodzi, „Zuchowe Wieści” w niewielkim warszawskim zakładzie znajdującym się na ul. Tamka, z kolei „Harcerstwo” powstawało w drukarni „Expressu Wieczornego”, a materiały organizacyjne, prospekty i instrukcje w zakładach Centrali Wydawniczej Druków<sup>66</sup>. Doraźnie jednak wprowadzano różnego rodzaju zmiany mające na celu możliwie najlepsze wykorzystanie mocy przerobowych zakładów z tej branży.

Na repertuar Wydawnictwa Harcerskiego (później Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty”) składały się książki, czasopisma i rozmaite druki ulotne. Wydawano 4 tytuły prasowe: „Harcerstwo”, „Zuchowe Wieści”, „Wiadomości Urzędowe”, a w późniejszym okresie (od 1965 r.) „Propozycje”<sup>67</sup>.

Miesięcznik „Harcerstwo” pomyślany był jako pismo dla instruktorów ZHP wyższego i średniego szczebla, przekazujące informacje na temat programu wychowawczego organizacji ze szczególnym uwzględnieniem jego ideowo-politycznej wymowy<sup>68</sup>. Problematyka tekstów wykraczała jednak często poza tematykę *stricto* harcerską, poruszano zagadnienia z zakresu psychologii, filozofii, socjologii czy pedagogiki. Publikowano tu także materiały dotyczące historii harcerstwa i skautingu oraz obecnych jego form działalności, rozwoju pokrewnych organizacji poza granicami kraju, a także recenzje literatury harcerskiej – głównie pozycji edytowanych przez macierzyste wydawnictwo. Do poszczególnych numerów nierzadko dołączano wkładki o zróżnicowanej tematyce (np. *Bedeker Nowoczesnego Wychowawcy*, *Encyklopedyczny Poradnik Instruktorski*, *Harcerska Bibliografia*). Redakcja zachęcała instruktorów harcerskich do aktywnej współpracy z pismem i oceniania przydatności zamieszczanych tu materiałów<sup>69</sup>. Periodyk rozprowadzano przede wszystkim zgodnie z prenumeratą, ewentualnie drogą administracyjną wewnątrz organizacji, natomiast nie był on dostępny w punktach sprzedaży detalicznej. Czasopismo ukazywało się od kwietnia 1959 r. do końca 1997 r. W rozpatrywanym w niniejszym

---

<sup>65</sup> Protokół kontroli działalności gospodarczej przeprowadzonej w Wydawnictwie Harcerskim „Horyzonty” z dnia 31 marca 1972 roku, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 261.

<sup>66</sup> Protokół z lustracji Wydawnictw Harcerskich z dnia 12 czerwca 1963 roku, AAN, WHH, 1/21, s. 135.

<sup>67</sup> Ponadto ZHP powierzyło Wydawnictwu Harcerskiemu sprawowanie merytorycznej pieczy nad trzema innymi tytułami adresowanymi do młodzieży: „Drużyna”, „Na przełaj” i „Świat Młodych”. Należy jednak pamiętać, że pisma te były przygotowywane przez autonomiczne redakcje podporządkowane Wydawnictwu Prasy Młodzieżowej i Sportowej oraz Komendzie Głównej ZHP. Por. S. Radomski, *Książka – ważny element wychowania w harcerstwie*, „Poradnik Bibliotekarza” 1965, nr 1, s. 28. O pewnym stopniu wzajemnych zależności świadczy jednak pismo wystosowane przez Wydawnictwo Harcerskie w sprawie dziennikarzy z tych redakcji. Zob. *Sprawozdanie z przebiegu realizacji zaleceń pokontrolnych z dnia 7 czerwca 1970 roku*, AAN, WHH, sygn. 1/22, s. 84–85.

<sup>68</sup> *Wyjaśnienia do protokołu zbiorczego NIK rozdział VIII pt. „Działalność wydawnicza”*, AAN, WHH, 1/21, s. 281–283.

<sup>69</sup> Por. „Harcerstwo” 1966, nr 1, s. 2.

artykule okresie redaktorami naczelnymi byli: Jan Kinast, Czesław Dejnarowicz, Zygmunt Janik i Olgierd Fietkiewicz.

Miesięcznik „Zuchowe Wieści” przeznaczony był dla instruktorów i drużynowych pracujących z dziećmi. Dlatego też zamieszczano tu różnorodne materiały metodyczne, poruszano problematykę psychologiczno-pedagogiczną, publikowano krótkie opowiadania o wymowie dydaktycznej oraz propagowano oryginalne rozrywki umysłowe. Koncepcja programowa pisma stała się w dużej części podstawą kształcenia instruktorów opiekujących się zastępami młodszoharcerskimi. Szereg akcji podejmowanych przez organizacje zuchowe było inspirowanych drukowanymi tu materiałami<sup>70</sup>. Czasopismo wychodziło w kilkusettyśmiejnym nakładzie od czerwca 1957 r. do grudnia 1972 r. – potem zostało połączone z tygodnikiem „Motywy”. Redaktorami naczelnymi „Zuchowych Wieści” były kolejno: Ewa Chorzelska, Ewa Wierzcholska i Jolanta Chełstowska.

„Wiadomości Urzędowe” ukazywały się nieregularnie w latach 1957–1964, stanowiąc kontynuację przedwojennego miesięcznika o takim właśnie tytule<sup>71</sup>. Czasopismo wydawano na zlecenie Naczelnej Rady Harcerstwa, a w późniejszym okresie Działu Kształcenia Głównej Komendy Związku Harcerstwa Polskiego<sup>72</sup>. Zamieszczano tu uchwały, rozkazy, regulaminy i instrukcje związane z ruchem skautowym. Według przyjętych założeń pismo powinno docierać do wszystkich instruktorów ZHP<sup>73</sup>, dlatego też utrzymywano odpowiednio wysoki nakład. System dystrybucji okazywał się jednak na tyle zawodny, że liczne numery „Wiadomości Urzędowych” przez wiele lat zalegały w magazynach wydawnictwa.

„Propozycje” powstały w kwietniu 1965 r. i podobnie jak „Zuchowe Wieści” wychodziły do końca 1972 r., kiedy to zostały połączone z tygodnikiem „Motywy”. Czasopismo adresowano do instruktorów drużyn młodszoharcerskich. Zamieszczano tu propozycje metodyczne prowadzenia zbiórek, wycieczek, obozów, ognisk, gier i zabaw terenowych, jak również poruszano kwestie związane z prawem harcerskim. Stanowisko redaktora naczelnego zajmowała Jolanta Chełstowska.

Redakcja książek Wydawnictwa Harcerskiego z początku koncentrowała swoją uwagę na tematyce związanej bezpośrednio z funkcjonowaniem samej organizacji. Jedną z pierwszych pozycji nosiła tytuł *Zuch-kierowca* i została przygotowana w kooperacji z Wydawnictwem MON<sup>74</sup>. Liczne publikacje miały charakter praktyczny i mogły zostać wykorzystane przy organizacji zbiórek oraz obozów harcerskich. Dużą popularnością cieszyły się śpiewniki z odpowiednio dobranym repertuarem. W roku 1960 pojawiły się pierwsze książki podejmujące tematykę sportową, popularnonaukową i techniczną (np. *Sport w drużynie*<sup>75</sup>, *Tropami*

<sup>70</sup> Wyjaśnienia do protokołu zbiorczego NIK rozdział VIII pt. „Działalność wydawnicza”, AAN, WHH, 1/21, s. 280–281.

<sup>71</sup> M. Miszczuk, „Wiadomości Urzędowe”, „Harcerstwo” 1976, nr 7/8, s. 77.

<sup>72</sup> Ibidem, s. 79.

<sup>73</sup> Por. Wyjaśnienia do protokołu zbiorczego NIK rozdział VIII pt. „Działalność wydawnicza”, AAN, WHH, 1/21, s. 283–284.

<sup>74</sup> W. Borgosz, F. Dębski, *Zuch-kierowca*, Warszawa 1959.

<sup>75</sup> J. Kawka, *Sport w drużynie*, Warszawa 1959.

folkloru<sup>76</sup>, *Budujemy aparat fotograficzny*<sup>77</sup>). Zakładano, że książka harcerska nie musi dotyczyć bezpośrednio życia samej organizacji, a tematyka proponowanej literatury powinna także cieszyć się zainteresowaniem młodzieży niezrzeszonej. Rzecz ciekawa, że prezentując takie poglądy, odwoływano się do wydawnictw dla nastolatków działających na zachodzie Europy<sup>78</sup>. Również literatura instruktorska miała stosunkowo szerokie spektrum tematyczne, czego przykładem może być wydana w 1963 r. praca zbiorowa *Pedagogika podwórkowa* poświęcona animacji czasu wolnego<sup>79</sup>. Z doświadczeń harcerskich wynikły pomysły na książki-quizy czy książki-zabawki, których zadaniem była świadoma aktywizacja czytelnika w kierunku poszukiwania nowych wiadomości<sup>80</sup>. W pierwszych latach działalności nie wydawano beletrystyki, nie licząc inscenizacji i skeczy. W drugiej połowie lat 60. pojawiły się już jednak utwory *stricte* literackie<sup>81</sup>. Poruszały one przede wszystkim problematykę moralno-obyczajową i miały za zadanie kształtować właściwe postawy życiowe. W roku 1966 ukazał się słynny komiks harcerski o Tytusie, Romku i A'Tomku Henryka Chmielewskiego<sup>82</sup>. Do 1976 r. wydano tu 10 jego części, a inicjatywa ta była dalej kontynuowana przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą<sup>83</sup>. Po statutowym rozszerzeniu działalności w 1970 r. oficyna zaczęła na większą skalę wydawać literaturę przeznaczoną dla nastolatków, dotyczącą przede wszystkim wiedzy społecznej i politycznej, problematyki moralnej i obyczajowej oraz o charakterze hobbystycznym<sup>84</sup>. Nawiązano współpracę ze znanymi autorami książek młodzieżowych (Edmundem Niziurskim, Krystyną Siesicką, Zbigniewem Nienackim, Jerzym Domagalikiem, Januszem Minkiewiczem), a także utalentowanymi ilustratorami (Szymonem Kobylińskim i Erykiem Lipińskim). Wydawnictwo miało ambicje wypełniać niszę rynkową związaną z nastoletnią grupą wiekową, a także stworzyć nowy rodzaj literatury lansującej modę na wiedzę o współczesnym świecie. Pomimo niewątpliwej wartości edukacyjnej były to w wielu przypadkach książki obciążone ideologicznie, prezentujące światopogląd zgodny z oczekiwaniami władzy. Dotyczyło to zwłaszcza polityczno-społecznych reportaży, np. *Alarm na ryżowiskach*<sup>85</sup>, *Pola zakwitną makami*<sup>86</sup>.

<sup>76</sup> P. Burchard, *Tropami folkloru*, Warszawa 1960.

<sup>77</sup> J. Kunkel, *Budujemy aparat fotograficzny*, Warszawa 1960.

<sup>78</sup> J. Maruszewski, *Kierunek nastolatki!*, „Harcerstwo” 1967, nr 10, s. 17–19.

<sup>79</sup> K. Kuliczowska, *Rozmowy z młodzieżą*, „Polityka” 1968, nr 42, s. 7. *Pedagogika podwórkowa*, pod red. I. Chmieleńskiej, Warszawa 1963.

<sup>80</sup> J. Maruszewski, *Książka sojusznik i narzędzie wychowania*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1972, nr 9, s. 14.

<sup>81</sup> Np. E. Jackiewiczowa, *Ratuj, Ewo!*, Warszawa 1963. Pozycja ta bardzo szybko doczekała się kolejnych wydań (1964 i 1966).

<sup>82</sup> Od 1957 r. był on drukowany na łamach „Świata Młodych”.

<sup>83</sup> M. Rogoż, *Młodzieżowa Agencja Wydawnicza (1974–1990)*, „Roczniki Biblioteczne” R. 55 (2011), s. 134.

<sup>84</sup> Por. *Zapowiedzi wydawnicze WH „Horyzonty”*, red. L. Adamowicz, Warszawa 1972, s. 2.

<sup>85</sup> M. Warneńska, *Alarm na ryżowiskach. Z podróży korespondenta wojennego*, Warszawa 1966.

<sup>86</sup> W. Kozłowski, *Pola zakwitną makami*, Warszawa 1970.

Znaczna część repertuaru ukazywała się w formie serii, m.in. takich jak: „Zrób to Sam” (poradniki dla majsterkowiczów i modelarzy), „Coś z Niczego” (analogiczna seria politechniczna przeznaczona dla młodszych odbiorców), „Ze Śmigłowcem” (ciekawostki z dziedziny techniki), „Złota Błyskawica” (propozycje pożytecznych zabaw), „Mój Konik” (zainteresowania hobbystyczne młodzieży), „Ważne Sprawy Dziewcząt i Chłopców” (krótkie opowiadania dotyczące przeżyć młodych ludzi). Niektóre z tych serii były później kontynuowane przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą.

## Zakończenie

Wydawnictwo Harcerskie, pomimo relatywnie niezbyt wysokich wskaźników produkcji<sup>87</sup>, odegrało ważną rolę na rynku książki młodzieżowej. Z początku postrzegane było raczej jako oficyna niszowa nastawiona na zaspokajanie potrzeb macierzystej organizacji. Jeszcze w 1964 r. naczelnik ZHP w udzielonym wywiadzie przyznał, że firma jest uważana za „półlegalną”, działającą niemal w stylu harcerskiej leśnej przygody<sup>88</sup>. Rozwijający się w latach 70. rynek książki dla dzieci i młodzieży stworzył pomyślną koniunkturę dla literatury uzupełniającej szkolną edukację i wychowanie. Sytuacja ta wpłynęła na kierunek ewolucji repertuarowej. Pomimo ograniczonych możliwości, wynikających z dostępu do określonej bazy poligraficznej, Wydawnictwo Harcerskie starało się docierać do adresata za pomocą nowoczesnych metod przekazu. Zapewne nie bez znaczenia był zarówno stosunkowo młody skład kolegium redakcyjnego, jak i harcerska praktyka wiążąca się z dobrym rozeznaniem psychiki młodego odbiorcy<sup>89</sup>. Podporządkowanie wydawnictwa macierzystej organizacji z jednej strony ułatwiało nawiązywanie kontaktów w terenie, czego efektem były różne akcje promocyjne prowadzone wraz z innymi podmiotami bliskimi harcerstwu, z drugiej zaś stanowiło pewne obciążenie związane z koniecznością wypełniania zadań usługowych, co nie zawsze przekładało się na dodatni bilans finansowy.

Oficyna miała zróżnicowany repertuar, adresowany głównie do nastolatków (ok. 75% tytułów) i instruktorów harcerstwa (ok. 25% oferty). Najważniejszą częścią repertuaru była literatura popularnonaukowa i poradnikowa. Koncentrowano się na rozwijaniu i praktycznym wykorzystywaniu wiedzy, kształtowaniu umiejętności technicznych oraz popularyzowaniu nauk społecznych zgodnie z socjalistycznym światopoglądem na wychowanie. Janusz Maruszewski wyrażał pragnienie, by książki Wydawnictwa Harcerskiego

[...] stały się niezastąpionym sojusznikiem szkoły i organizacji młodzieżowych w edukacji młodego pokolenia Polski Ludowej [...], by trafiwszy do rąk młodego czytelnika nie tylko przynosiły mu informację o świecie oraz o kraju, w którym żyje i w którym niedłu-

<sup>87</sup> Por. np. A. Bromberg, *Książki i wydawcy*, Warszawa 1966, s. 183.

<sup>88</sup> W. Kinecki, rozm. zpr. K. Koźniewski, *Na horyzoncie: dwa miliony...*, op. cit.

<sup>89</sup> W. Żukrowski, *Horyzonty*, „Gazeta Zielonogórska” 1973, nr 282, s. 2.

go będzie współgospodarzył, lecz przede wszystkim żeby mu pomagały zrozumieć sens tego, co się wokół niego dzieje, dostarczały kluczy do rozumienia tego świata<sup>90</sup>.

Liczba tytułów z zakresu literatury pięknej rosta z biegiem lat, jednak ze względu na monopolizację rynku przez inne wydawnictwa<sup>91</sup> oraz ograniczone przydziały papieru utrzymywała się na stosunkowo niskim poziomie. Szkoda, że tylko w planach wydawniczych pozostały monografie najsłynniejszych warszawskich drużyn harcerskich<sup>92</sup>, jak też i niektóre większe opracowania poświęcone dziejom całego ruchu.

Z dniem 1 października 1976 r. Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty” zostało włączone w struktury Młodzieżowej Agencji Wydawniczej, w której utworzono redakcję wydawnictw harcerskich. Porozumienie zawarte pomiędzy ZHP i RSW Prasa-Książka-Ruch z 18 października 1976 r. oznaczało koniec 18-letniej działalności wydawnictwa<sup>93</sup>.

## Scout Publishing House “Horyzonty” (1958–1976)

### Abstract

The article discusses the activity of the Scout Publishing House “Horyzonty” since its establishment in 1958 until its inclusion into the structures of the Youth Publishing Agency in 1976. It provides a detailed characteristic of the organizational evolution of the publishing house and its publishing repertoire of books and magazines. The article draws attention to the economic aspect as well as distribution and promotional activities. Although the publishing house was connected with the Polish Scouting and Guiding Association as far as its organization and repertoire were concerned, its thematic profile evolved from discipline handbooks to popular science books and belles letters intended for kids at the age of 12–15. On the one hand, subordination to the home organization facilitated establishing contacts, which resulted in promotional actions led in cooperation with other organizations close to the Association. On the other hand, it was a burden related to the necessity of fulfilling service tasks which not always translated into an active economic balance.

The analysis presented in the article is based on documents gathered in the Central Archive of Modern Records in Warsaw and publishing catalogues. It was supplemented with interviews given by the consecutive directors, press publications and data from *Ruch Wydawniczy w Liczbach (Publishing Movement in Numbers)*.

**Key words:** Scout Publishing House “Horyzonty”, Polish Scouting and Guiding Association, publishing activity, scout press, scout books

---

<sup>90</sup> R. Abramowicz, *Jak zaspokoić ciekawość świata?*, „Sztandar Młodych” 1969, nr 70, s. 4.

<sup>91</sup> W tym czasie potentatem na rynku była „Nasza Księgarnia”. Ważną rolę odgrywało też Biuro Wydawniczo Propagandowe „Ruch”.

<sup>92</sup> K. Kuliczkowska, *Rozmowy z młodzieżą*, „Polityka” 1968, nr 42, s. 7.

<sup>93</sup> *Porozumienie w sprawie przejęcia przez MAW działalności Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty”*, AAN, MAW 2/17, s. 166–168.